

ประวัติศาสตร์จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สุราษฎร์ธานีเป็นนามซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เนื่องจากการเรียกชื่อเมืองก่อนหน้านี้ นั้นยังซ้ำซ้อนและสับสนกันอยู่ ประกอบกับพระองค์ได้ทรงพิจารณาว่าประชาชนทั่วไปในเมืองนี้มี กิริยามารยาทเรียบร้อย และทรงทราบจากผู้ปกครองเมืองว่า ประชาชนในเมืองนี้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม เคารพและยึดมั่นในพระพุทธศาสนา จึงได้โปรดเกล้าให้เปลี่ยนชื่อเมืองเดิม จากเมืองไชยา มาเป็น เมือง สุราษฎร์ธานี

ก่อนที่จะกล่าวถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี ควรจะทราบประวัติความเป็นมาของจังหวัดในอดีต เสียก่อนว่ามีประวัติความเป็นมาในแต่ละสมัยอย่างไร

สุราษฎร์ธานีในสมัยศรีวิชัย

ดินแดนส่วนที่เป็นด้ามขวานของไทย จนถึงแหลมมลายู ก่อนที่จะมาเป็นดินแดนภาคใต้ ของไทยและประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียทุกวันนี้ ในอดีตเคยเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญ รุ่งเรืองมาก่อน มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อ ๆ กันมาหลายยุคหลายสมัย บางครั้งก็เจริญรุ่งเรืองสูงสุด บางครั้งก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรอื่น ๆ เช่น ตกอยู่ภายใต้อาณาจักรพุนัน จนถึงพุทธ ศตวรรษที่ ๑๓ เมื่ออาณาจักรพุนันซึ่งมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๘ – ๑๒ มีศูนย์กลางการปกครอง อยู่ทางอีสานเสื่อมอำนาจลง บรรดาหัวเมืองใหญ่น้อยทางภาคใต้ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักร พุนัน จึงได้ตั้งเมืองอิสระขึ้น ในระยะนี้กล่าวถึงชื่อประเทศใหม่ ๆ ในแหลมมลายู เช่น ประเทศครหิ ตั้ง เมืองหลวงอยู่อ่าวบ้านดอน ตอนที่เป็นไชยาทุกวันนี้ อีกประเทศหนึ่งชื่อตามพรลิงค์หรือ ตามพรลิงเค ศวร ตั้งเมืองหลวงที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

ต่อมา กษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์องค์หนึ่งมีอำนาจมาก ได้แผ่ขยายอิทธิพลมาถึงและ รวบรวมเมืองเล็กเมืองน้อยเหล่านี้เข้าไว้เป็นอาณาจักรหนึ่ง แผ่นดินเขตรับมาเกือบครึ่งแหลม มลายู คือ ตั้งแต่เขตเมืองไชยาลงไปมีชื่อว่า อาณาจักรศรีวิชัย

กษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์ ที่ปกครองอาณาจักรศรีวิชัยนี้ เล่ากันว่า สืบเชื้อสายมาจากปฐม กษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรพุนัน ซึ่งมีประวัติพิสดารตามที่ราชทูตจีนที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับพุนัน เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๘- ๙ เขียนเล่าในจดหมายเหตุว่า แต่เดิมกษัตริย์ที่ปกครองพุนัน เป็นผู้หญิง ทรงพระนามว่า พระนางหลิวเหยหรือ พระนางไบสน ต่อมา มีชายคนหนึ่งชื่อโกณฑัญญะ มาจากดินแดน แห่งหนึ่งอาจจะเป็นอินเดีย แหลมมลายู หรือหมู่เกาะทางใต้ เกิดฝันไปว่าเทวดาประทานธนูให้และสั่งให้ ลงเรือสำเภากออกทะเลไป จะได้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ยังดินแดนแห่งหนึ่ง รุ่งเรืองโกณฑัญญะ ตื่นขึ้นจึงตรงไปยัง เทวาลัย ก็ได้พบธนูสมดังความฝัน จึงลงเรือสำเภากจากอินเดียแล่นเรือเรื่อยมาจนถึงอาณาจักรพุนัน พระนางไบสนทราบข่าวก็นำเรือและกำลังอาวุธออกมาต้านทานไม่ให้โกณฑัญญะและพรรคพวกที่ติดตามมาขึ้นจากเรือ โกณฑัญญะยิงธนูศัสด์สิทธิ์ไปตรึงเรือของพระนางไบสน ผู้คนชาวพุนันล้มตายลง

เป็นอันมาก พระนางไบสนจึงยอมอ่อนน้อมและยอมอภิเษกสมรสด้วย โกณฑัญญะตั้งตนเป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรฟูนิน

ดอกเตอร์ควอริตย์ เวลส์ นักโบราณคดีชาวอังกฤษได้เขียนเรื่องราวของกษัตริย์ไศเลนทร์ไว้ว่า เมื่อราว พ.ศ. ๑๒๗๓ - ๑๗๔๐ หลังจากที่อินเดียเกิดยุคเข็ญเป็นจลาจลอย่างหนักแล้ว ราชวงศ์ปาละ ได้เป็นใหญ่ในแคว้นเบงกอล บ้านเมืองจึงได้สงบเป็นปกติดังเดิม พระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์นี้นับถือศาสนาพุทธนิกายมหายาน อิทธิพลของแคว้นนี้ได้แพร่หลายไปทางตอนใต้ของอินเดียรวมทั้งแคว้นไมสอร์ ซึ่งมีกษัตริย์ราชวงศ์ดังกล่าว ซึ่งเป็นเชื้อสายของกษัตริย์ราชวงศ์ปาละปกครองอยู่ด้วย แต่บ้านเมืองในแคว้นไมสอร์ขณะนั้น ไม่ค่อยเป็นปกตินัก จึงมีเจ้านายในราชวงศ์นี้พร้อมด้วยอนุชาสี่องค์ลงเรือข้ามน้ำทะเลขึ้นบกที่เมืองตะกั่วป่า แล้วเดินทางเข้ามาแย่งเอาเมือง ครหิหรือเมืองไชยาไว้ แล้วตั้งตนเป็นอิสระ ได้แผ่อำนาจเขตออกไปจนตลอดแหลมมลายู และตั้งเป็นอาณาจักรศรีวิชัย

เรื่องการตั้งอาณาจักรศรีวิชัยและศูนย์กลางอาณาจักรศรีวิชัย ในวงการประวัติศาสตร์ไมอาจยุติได้ว่ามีรายละเอียดอย่างไร หรือตั้งอยู่ที่ใดแน่ แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทำให้ทราบว่า ดินแดนทางภาคใต้ของประเทศไทยลงไปจนถึงอินโดนีเซียได้รับอิทธิพลแบบศรีวิชัยแทบทั้งสิ้น

ถึงแม้เรื่องราวความเป็นมาของกษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์ ที่ได้แก่ การครองอาณาจักรศรีวิชัยต่อมาจะไม่ค่อยตรงกันโดยตลอดก็ตาม แต่ก็ยังจับเค้าได้ว่า ผู้ที่ได้มาเป็นใหญ่ในดินแดนแถบนี้มาจากอินเดียอย่างแน่นอน และเป็นผู้หนึ่งที่ได้นำอารยธรรมของอินเดียมาเผยแพร่ยังดินแดนแหลมทอง

ข้อสรุปนี้ผูกมัดเกินไป เนื่องจากไม่มีข้อมูลที่แน่นอนพอจะทำให้ทราบได้ว่าผู้ที่เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้มาจากอินเดียโดยตรง ในฐานะพ่อค้าหรือพราหมณ์ แล้วเข้ามามีอิทธิพลทางการเมือง หรือทางวัฒนธรรมซึ่งจะพัฒนาต่อมาในดินแดนแถบนี้

อาณาจักรศรีวิชัย มีความเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยนั้น ในจดหมายเหตุหลวงจีนอี้จิง ซึ่งเดินทางมาศึกษาพระธรรมในอินเดีย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ได้เขียนไว้ว่า “ระหว่างเดินทางยังได้แวะที่เกาะสมุยตราและว่าในเกาะนี้มีประเทศชื่อ ซีลีทุตซี เป็นประเทศที่มีอารยธรรมสูง นับถือพุทธศาสนา-นิกายฝ่ายใต้” นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า “กรุงศรีวิชัยไปมาหาสู่ติดต่อกับอินเดีย มีเรือบรรทุกสินค้าไปจำหน่ายยังเมืองท่าต่าง ๆ ในอินเดีย”

อาณาจักรศรีวิชัยนี้เป็นตลาดใหญ่นกกลางของสินค้าเครื่องเทศในสมัยนั้น มีเรือกำปั่นบรรทุกสินค้าไปขายยังเมืองโอมาน ประเทศอาหรับด้วย พ่อค้าชาวอาหรับจึงรู้จักกรุงศรีวิชัยและได้จดหมายเหตุไว้ แต่เรียกกรุงศรีวิชัยว่า กรุงซามะตะ มีข้อความปรากฏในหนังสือเรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณของพระยาอนุমানราชชนเกี่ยวกับเรื่องความมั่นคงของกรุงศรีวิชัยในจดหมายเหตุชาวอาหรับอยู่ตอนหนึ่งว่า

“รายได้แผ่นดินของพระเจ้าไศเลนทร์ส่วนหนึ่ง ได้จากค่าอาชญาบัตรไก่อชน ไก่อั่วไคชนะ ไก่หนักเป็นสิทธิของมหाराช เจ้าของจะต้องนำทองคำไปถวาย สิ่งหนึ่งที่พ่อค้าอาหรับเหล่านี้เห็นควรกล่าวคือ ในเวลาเช้าทุกวัน มหาราชเสด็จประทับในพระราชมณเฑียรซึ่งหันหน้าสู่สระใหญ่ ขณะนั้น

มหาดเล็กนำอิฐทองคำเข้ามาถวายแผ่นหนึ่ง พระองค์ทรงตรัสให้ข้าราชการโยนอิฐทองคำลงไปในสระทันที สระนี้น้ำขึ้นลงเพราะมีคลองหรือลำธารน้อย ๆ เชื่อมถึงสระกับทะเล เวล่าน้ำขึ้นก็ท่วมกองอิฐทองคำซึ่งโยนสะสมไว้ทุกวัน เวล่าน้ำลดก็มองเห็นอิฐทองคำเหล่านั้นโผล่ขึ้นเหนือน้ำ เมื่อต้องแสงแดดส่องแลเหลืองอร่าม มหาราชตรัสว่า “จงดูพลังของเรา” การโยนอิฐลงในสระนั้นเป็นประเพณีที่มหาราชแห่งกรุงซามะตะทุกองค์ประพาสสืบกันมา ถ้ามหาราชองค์ใดสิ้นพระชนม์ลง มหาราชองค์ที่สืบราชสมบัติต่อก็เก็บรวบรวมอิฐทองคำเหล่านั้นไปหลอม แล้วทรงแจกจ่ายให้ปันแก่พระญาติวงศ์และข้าราชการ เหลือนอกนั้นประทานแก่คนยากจน จำนวนแผ่นอิฐทองคำของมหาราชองค์หนึ่ง ๆ ที่โยนสะสมไว้ในสระเมื่อถึงเวลาสิ้นพระชนม์ก็เก็บรวบรวมและจดจำนวนลงบัญชีไว้ถูกต้อง ถ้าองค์ใดเมื่อสิ้นพระชนม์ไปแล้วปรากฏว่ามีแผ่นอิฐทองคำที่สะสมไว้เป็นจำนวนมากที่สุดก็นิยมยกย่องมหาราชองค์นั้นอย่างสูง เพราะถือว่าได้เสวยราชย์มานานปี จำนวนอิฐทองคำจึงมีมาก”

แม้อาณาจักรศรีวิชัยจะเจริญมากดังได้กล่าวมาแล้วและมีอายุยาวนานถึง ๖๐๐ ปี แต่ก็ไม่สามารถชี้ได้ชัดเจนไปว่า เมืองหลวงหรือราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัยอยู่ที่ใดแน่ ต้องใช้หลักฐานทางโบราณคดีเข้าช่วย จนกว่าจะเป็นที่ยอมรับกันแน่นอน ซึ่งก็ยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่ ได้มีผู้สันนิษฐานกันหลายอย่างว่าจะอยู่ที่ใดแน่ เช่น ศาสตราจารย์ยอร์จ เซเดส์ สันนิษฐานว่าอาณาจักรศรีวิชัยนั้นมีราชธานีอยู่ที่เกาะสุมาตรา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองปาเล็มบังปัจจุบันนี้ และเมื่อมีอำนาจมากขึ้นจึงได้แผ่อำณาเขตขึ้นมาครอบครองตลอดแหลมมลายูจนถึงดินแดนเมืองไชยา ส่วนนักโบราณคดีชาวอินเดียคนหนึ่งชื่อ มาซุมฮาร์ เห็นว่าราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัยไม่ควรอยู่ที่ปาเล็มบังในเกาะสุมาตรา เพราะในเกาะสุมาตราไม่ปรากฏซากบ้านเมืองสมกับเป็นราชธานีแห่งอาณาจักรศรีวิชัยอันใหญ่โตแต่อย่างใดเลย ที่ถูกควรจะอยู่ที่ใดที่หนึ่งในแหลมมลายูมากกว่า

ดร. คอริตย์ เวลส์ นักโบราณคดีชาวอังกฤษ เห็นว่าการหาหลักฐานจากหนังสืออย่างเดียวไม่พอ จึงได้ลงทุนสำรวจค้นคว้าด้วยตนเอง โดยเดินทางตัดข้ามแหลมมลายูจากตะกั่วป่ามาบ้านดอน ตามแบบที่ชาวอินเดียใช้เป็นเส้นทางเดิน ในที่สุดก็ลงความเห็นว่ารราชธานีของราชวงศ์ไศเลนทร์ ซึ่งครอบครองอาณาจักรศรีวิชัยควรจะเป็นที่เมืองไชยา เพราะปรากฏว่ามีเมืองโบราณหลายแห่งรอบ ๆ เมืองไชยา และยังพบโบราณวัตถุโบราณสถาน เช่น พระบรมธาตุไชยา พระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ เป็นจำนวนมากในเมืองไชยาอีกด้วย แม้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ทรงเขียนเกี่ยวกับเรื่องเมืองไชยา ความตอนหนึ่งว่า

เมืองไชยาเป็นเมืองใหญ่มาก ใหญ่กว่าเมืองไหน ๆ ในแหลมมลายู เพราะมีแม่น้ำหลวง (ตาปี) ไหลมาออกที่นั่น สืบตามลำน้ำขึ้นไปถึงคีรีรัฐนิคมมีทางข้ามไปลงแม่น้ำตะกั่วป่า ลงทางตะกั่วป่าได้อย่างสบาย ทางสายนี้เป็นทางที่พวกอินเดียลงมา เมื่อพิจารณาเทียบกับเมืองนครฯ แล้วจะเห็นได้ว่า นครฯ มีหาดทรายแก้วยาวเพียงแห่งเดียว ทางตะวันออกก็เป็นชายฝั่งน้อยจนจดทะเล ทางตะวันตกก็เป็นที่ลุ่มแม่น้ำก็เป็นแม่น้ำน้อย ที่ทำกินเพียงแต่พอมิ ฉะนั้น จะถือเป็นเมืองใหญ่โตไม่ได้ด้วยเหตุนี้ จึงรับรองได้ด้วยวิชาโบราณคดีว่า เมืองนครศรีธรรมราชนั้นไม่มีอะไรนอกจากพระมหาธาตุซึ่งเป็นชั้นหลักตำนานเมืองนครฯ ปรากฏว่าพวกแขกพงศาวดารลังกามาเขียนในนครฯ ก็มี เชื่อได้ยาก พระมหาธาตุที่นครฯ นั้นก็เป็นของที่มีกำหนดสร้างแน่นอนคันได้ ส่วนที่ไชยานั้นมีมาก มหาธาตุก็มี วัดแก้วก็มี วัด

เวียงก็มี ได้เคยค้นเมืองไชยาล้าไปถึงเมืองชุมพร ท่าชะะ ฯลฯ ไม่พบเมืองเก่า เมืองเก่าคงมีเพียงเมืองไชยาเมืองเดียว เมืองโบราณเดิมเห็นจะอยู่ที่เมืองไชยาแน่นอนไม่มีที่สงสัย ส่วนที่นครฯ นั้นเป็นเมืองที่เกิดขึ้นสมัยที่ไชยาเจริญ แต่เกิดภายหลังจารึกที่พบทั้งหมดอาจอยู่ที่ไชยา

ปัจจุบัน ไชยาเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีพระธาตุไชยาอยู่ในวัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ในสมัยศรีวิชัยเป็นอันมากที่ขุดค้นพบที่ไชยาในบริเวณใกล้เคียงมีวัดเก่า ๆ เช่นเจดีย์วัดหลวงซึ่งยังมีฐานเจดีย์สมัยศรีวิชัยปรากฏอยู่เข้าใจว่าอาจจะเป็นซากปราสาทอิฐที่พระเจ้ากรุงศรีวิชัยสร้าง ดังที่กล่าวไว้ในศิลาจารึก เจดีย์วัดแก้วเป็นเจดีย์สมัยศรีวิชัยที่ยังตั้งอยู่มาก และวัดเวียง ซึ่งเป็นที่พบจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. ๑๓๑๘ กล่าวถึงพระเจ้าราชาธิราชองค์หนึ่งด้วย พระนามศรีวิชัยยศวรภุมดี ศรีวิชัยนทรราชาศรีวิชัยนฤปติ ตอนต้นยกย่องว่า พระองค์มีคุณธรรมอันประเสริฐ พระพรหมบรรดาลให้พระองค์มาบังเกิดในโลก เพราะพระพรหมทราบประสงค์ที่จะทำให้พระธรรมมั่นคงในอนาคต พระองค์สร้างประสาทหินอันงามราวกับเพชรสามประสาทเป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์ปัทมะปราณี พระผู้ผจญพระยามารและพระโพธิสัตว์วัชรปาณี ส่วนด้านหลังจารึกว่าองค์พระศรีวิชัยยศวรภุมดีที่กล่าวถึงในด้านหน้านั้นเป็นพระเจ้าราชาธิราชทรงพระนามวิษณุและศรีมหาราช ทรงเป็นมหาราชแห่งไศเลนทร์วงศ์

ยิ่งกว่านั้นในจังหวัดสุราษฎร์ธานี บริเวณรอบอ่าวบ้านดอนนอกจากเมืองไชยายังมีร่องรอยของเมืองเก่าอีกหลายแห่ง เช่น เมืองกาญจนดิษฐ์ เมืองท่าทอง เมืองพุนพิน และเมืองเวียงสระ ชวนให้สันนิษฐานว่าเมืองไชยาจะต้องเป็นเมืองหลวง หรือราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัย

สุราษฎร์ธานีในสมัยสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลงตรงกับสมัยที่กรุงสุโขทัยกำลังเจริญรุ่งเรือง และได้ขยายอำนาจลงมาทางใต้ตลอดไปถึงแหลมมลายู เมืองไชยาซึ่งเป็นเมืองในอาณาจักรศรีวิชัย จึงตกอยู่ใต้การปกครองของกรุงสุโขทัย

ในสมัยอโยธยา มีเมืองสำคัญทางใต้คือ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองไชยาเป็นเมืองที่ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีเมืองเล็ก ๆ ขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราช คือ เมืองคีรีรัฐนิคม เมืองท่าทอง

ครั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกู้อิสรภาพแล้วจึงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีสืบต่อจากกรุงศรีอยุธยา หลวงสิทธิ ปลัดผู้รักษาราชการเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อทราบข่าวเสียกรุงศรีอยุธยาจึงตั้งตนเป็นอิสระ เป็นเจ้าครองเมืองนครศรีธรรมราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้หลวงนายศักดิ์เป็นแม่ทัพไปปราบเดินทัพผ่านเมืองปะทิว เมืองชุมพร เจ้าเมืองชุมพรคุมสมัครพรรคพวกเข้าสมทบกรุงธนบุรี เดินทัพถึงเมืองไชยา หลวงปลัดเมืองไชยารวบรวมสมัครพรรคพวกเข้าสมทบด้วย หลวงนายศักดิ์เห็นปลัดเมืองไชยาเป็นผู้มีความสามัคคีดีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาแต่งตั้งเป็นพระยาวิชิตภักดีสงคราม (พระยาคอปล้อง) เป็นราชทินนามเมืองไชยาสืบมา ทัพหลวงนายศักดิ์เดินทางข้ามแม่น้ำตาปีที่ทำข้าม (อำเภอพุนพิน) หลวงศักดิ์ตั้งรับทัพเมืองนครศรีธรรมราช ที่จะ

ผ่านทางบ้านท่าหมาก อำเภอบ้านนาสาร ทัพลวงนายศักดิ์ถูกตีล่าถอยกลับไป แล้วไปตั้งทัพรวมไพร่พลเสบียงอาหารอยู่ที่เมืองไชยา เมื่อไพร่พลหายเหนื่อยแล้วหลวงนายศักดิ์ได้ส่งกำลังข้ามแม่น้ำตาปีอีก แต่ถูกทัพเมืองนครศรีธรรมราชตีพ่ายกลับมาอีก เป็นอันว่าทัพหลวงนายศักดิ์ไม่สามารถจะเอาชนะทัพหลวงนายสิทธิได้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงต้องยกทัพหลวงโดยทางชลมารคออกแทนเอง โดยทรง-พลหลวงมาขึ้นที่ ตำบลพุมเรียง อำเภocha แล้วเสด็จไปสร่งน้ำละลอกชลนทวารที่สระน้ำคงคาไชยา ทัพเมืองนครศรีธรรมราชจึงได้ส่งบรรดาบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

พอถึงรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยานคร (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้มาสร้างอุต่อเรือพระที่นั่ง และเรือรบถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ที่บ้านดอนนี้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านดอนนี้มีความสามารถขนาดต่อเรือรบได้ นับว่ามีฝีมือยอดเยี่ยมมากในสมัยนั้น

ครั้นต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองนครศรีธรรมราชอ่อนแอลง เพราะสิ้นบุญเจ้าพระยานคร (น้อย) ขณะนั้นบ้านดอนมีความเจริญรุ่งเรืองมาก และมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ย้ายเมืองท่าทองมาตั้งที่บ้านดอน โดยการย้ายสำนักราชการเมืองมาทั้งหมด แล้วพระราชทานเมืองใหม่ที่มาตั้งที่บ้านดอนว่า เมืองกาญจนดิษฐ์ และยกฐานะเมืองกาญจนดิษฐ์เป็นเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองกาญจนดิษฐ์ (บ้านดอน) และเมืองคีรีรัฐนิคมเข้ามาเป็นเมืองเดียวกัน เรียกว่า เมืองไชยา ให้รวมเมืองไชยา เมืองชุมพร และเมืองหลังสวน ขึ้นเป็นมณฑลหนึ่งเรียกว่า มณฑลชุมพร ตั้งศาลากลางอยู่ที่ชุมพร ต่อมาได้ย้ายศาลากลางมณฑลมาตั้งที่บ้านดอน ในบริเวณเดียวกับศาลากลางเมืองไชยา ยกฐานะเมืองท่าทองเป็นอำเภอ เอาชื่อเมืองกาญจนดิษฐ์ให้เป็นอำเภอ ขนานนามว่าเมืองไชยา ยกฐานะอำเภอกาญจนดิษฐ์ ลดฐานะเมืองไชยาเดิมเป็นอำเภอ เรียกว่า อำเภอเมืองไชยา และได้แบ่งเขตการปกครองซอยลงไปอีก ท้องที่ใดมีคนมากเป็นชุมชนหนาแน่นพอสมควรหรือท้องที่กว้างขวางเกินไปไม่สะดวกแก่การปกครอง ก็แบ่งแยกไปตั้งเป็นอำเภอและกิ่งอำเภอขึ้นใหม่อีกหลายอำเภอ ต่อมาได้มีระบบการปกครองกำหนดออกมาอีกว่า อำเภออันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดนั้น ให้เรียกว่าอำเภอเมือง อำเภอเมืองไชยาจึงถูกตัดคำว่าเมืองออกเสีย คงเรียกแต่อำเภอไชยาเฉย ๆ มาจนทุกวันนี้ ในเวลาเดียวกันกับอำเภอบ้านดอนก็กลายเป็นอำเภอเมืองบ้านดอน ซึ่งเป็นอำเภอที่ตั้งศาลากลางจังหวัด และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเมืองบ้านดอน เป็นอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี ตามชื่อจังหวัดที่ได้รับพระราชทาน

***ก่อนที่บ้านดอนจะได้กลายเป็นอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานีในปัจจุบัน มีประวัติความเป็นมาดังนี้**

ดินแดนบริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ที่เรียกว่า “อ่าวบ้านดอน” ในทุกวันนี้ นักโบราณคดีได้สันนิษฐานไว้ว่า มีผู้คนชาวพื้นเมืองอาศัยอยู่กันมาแต่หนึ่งพันสี่ร้อยปีก่อนแล้ว ซึ่งก็คงตกประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ นั่นเอง ครั้งกระนั้นก็มีชาวอินเดียแล่นเรือมาถึงเมืองตะกั่วป่า แล้วเดินทางเลาะเลียบลำน้ำตะกั่วป่าไปสู่เชิงเขาหลวง ข้ามเขาเดินเลียบริมแม่น้ำหลวงเรื่อยมาจนถึงปากอ่าวบ้านดอน ชาวอินเดียเป็นผู้มีวิชาความรู้เหนือชนพื้นเมือง จึงได้แพร่วัฒนธรรมของตนไว้ในดินแดนเหล่านี้ สมัย

นั้นเป็นเวลาแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งนักโบราณคดียังถกเถียงกันไม่เป็นที่ยุติว่า นครหลวงแห่งอาณาจักรศรีวิชัยอยู่ในสุมาตราหรือที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กันแน่

รอบอ่าวบ้านดอนมีเมืองสำคัญ ๆ อันเป็นที่มาของจังหวัดสุราษฎร์ธานีในปัจจุบันอยู่หลายเมือง คือ เมืองไชยา ตั้งอยู่ ณ ริมน้ำท่าทองอุแท อยู่ในบริเวณอำเภอกาญจนดิษฐ์ ปัจจุบัน และเมืองคีรีรัฐนิคมตั้งอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำพุมดวง เดิมนี้อยู่ในเขตอำเภอคีรีรัฐนิคมนั่นเอง

เมืองทั้งสามนี้คือเมืองเก่าแก่ อันเป็นต้นกำเนิดของจังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือบ้านดอนวันนี้ ในหนังสือรวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช ของกรมศิลปากร ซึ่งพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙ มีข้อความตอนหนึ่งในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวไว้ว่า

“เมื่อพระพนมวังแลนางสะเดียงทอง และศรีราชาออกมาสร้างเมืองนครดอนพระนั้น และพระพนมวัง แลนางสะเดียงทองก็มาตั้งบ้านอยู่จ่งสระ อยู่นอกเมืองดอนพระ สร้างป่าเป็นนา สร้างนาทุ่ง เช่น สร้างนาท่าทอง สร้างนาไชยคราม สร้างนากะนอม สร้างนาสะเพียง อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงเมืองท่าทองไว้ว่า พญาศรีธรรมมาโสกราชก็ทูลกรุณาว่า เมืองท่าทองได้หล้าฟ้าเขียวนี้ ยากเงินทอง ข้าพเจ้าพระบาทอยู่หัวขอเงินเล็กปิดตรานะโมประจำแต่ไปเมื่อหน้า”

ข้อความในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชเกี่ยวกับเมืองท่าทองนี้ไม่มีศักราชระบุไว้แน่นอน เมืองท่าทองนี้จะตั้งมาแต่ครั้งไหน แต่มีข้อความที่ชวนให้สืบสาวความเก่าแก่ของเมืองท่าทองได้ เมื่อตำนานนี้พูดถึงเงินนะโม อันเป็นตราที่ใช้ในสมัยโบราณก่อนหน้าที่จะเกิดกรุงศรีอยุธยาคือก่อน พ.ศ. ๑๘๙๓ ในสมัยอยุธยาได้นำเงินพดด้วงเลียนแบบเงินตรานะโมที่เคยใช้กันมาก่อน ดังนั้น เมื่อเมืองท่าทองเกิดข้าวยากหมากแพง ยากเงินยากทอง เจ้าเมืองจึงนำเงินตรานะโมมาใช้ที่ท่าทอง เป็นอันสันนิษฐานได้ตามหลักโบราณคดีว่า เมืองท่าทองจะต้องเป็นเมืองมาแล้วในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ตรงกับสมัยสุโขทัย มีหลักฐานทางโบราณวัตถุเก่าแก่อยู่หลายแห่ง เช่น ที่วัดคูหา วัดเสมาและวัดม่วงงาม เป็นต้น

เมืองท่าทองเดิมทีเดียวตั้งอยู่ที่บ้านสะท้อน มีเรื่องเก่าเป็นทำนองตำนานว่า สมัยเมื่อหลายปีมาแล้ว ริมคลองแห่งนี้มีต้นสะท้อนอยู่เป็นดง ต่อมานายมากชาวเมืองนครศรีธรรมราช อพยพผู้คนมาตั้งทำกินที่นี้จนมีฐานะร่ำรวย จึงเปลี่ยนชื่อบ้านสะท้อนเป็นบ้านท่าทอง โดยมีพระวิสูตรสงครามราชภักดี เป็นเจ้าเมือง ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ อันตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปรากฏว่า พระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่า ได้ยกทัพมาตีหัวเมืองภาคใต้ตั้งแต่เมืองชุมพรหลังสวน ไชยา ลงมาจนถึงเมืองท่าทอง นครศรีธรรมราช หัวเมืองเหล่านี้ถูกพม่ายึดอยู่ระยะหนึ่ง สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงนำกองทัพจากกรุงเทพฯ ไปขับไล่พม่าออกไปจนหมดสิ้น

แต่จากการทำสงครามครั้งนี้ เมืองท่าทองถูกทำลายมากเกินกว่าที่จะบูรณะให้ตึ๊งเดิมได้ ดังนั้น หลังสงครามนี้แล้ว ผู้รั้งเมืองท่าทองอันมีนามว่านายสม จึงได้ย้ายเมืองท่าทองจากบ้านสะท้อนมาที่บ้านกะแฉะ (อันเป็นที่ตั้งอำเภอกาญจนดิษฐ์ในปัจจุบัน) ยังคงเรียกว่าเมืองท่าทองตามเดิม นายสม ผู้ตั้งเมืองนั้นได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิเศษ ครองเมืองท่าทองอยู่ที่ริมคลองกะแฉะ ไม่นานก็พิจารณาย้ายเมืองมาตั้งริมคลองมะขามเตี้ย (เขตอำเภอเมืองปัจจุบัน) เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๖ หลวงวิเศษได้

เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระวิสูตร ครองเมืองท่าทองจนถึงปี พ.ศ. ๒๓๗๕ ก็ถึงแก่กรรม บุตรชาย พระวิสูตรได้ครองเมืองแทน มีบรรดาศักดิ์เป็นพระพิทักษ์สุนทร

ในระหว่างที่เมืองท่าทองมาตั้งอยู่ริมแม่น้ำมะขามเตี้ยนี้เอง ชุมชนแห่งใหม่ได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ณ บริเวณที่ดอนริมแม่น้ำหลวง สถานที่แห่งนี้เจ้าพระยานครได้ส่งคนมาต่อเรือกำปั่นเดินทะเล เพราะหาไม้ได้ง่ายจากริมแม่น้ำหลวง เนื่องจากบริเวณเป็นที่ดอนนี้เอง ชาวบ้านก็เลย เรียกกันว่า บ้านดอน ส่วนทางด้านเมืองท่าทองนั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยานคร (น้อย) ได้ส่งบุตรชายชื่อพุ่ม มาเป็นเจ้าเมือง พอถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเจ้าพระยานคร (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ววันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ วันนั้นนับเป็นวันสำคัญของชาวเมืองไชยา ดังจดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พุทธศักราช ๒๔๕๘ บันทึกไว้ว่า

“วันพฤหัสบดีที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ วันนี้มีกระแสพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งผู้แทนเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ให้ประกาศพระราชปรารภเรื่องที่บ้านดอนซึ่งตั้งเป็นเมืองไชยาใหม่ แลตั้งที่ว่าการมณฑลชุมพรอยู่นั้น ประชาชนก็คงเรียกว่าบ้านดอนอยู่ตามเดิมและเมืองไชยาเก่าซึ่งเปลี่ยนเรียกว่า อำเภอพุมเรียง แต่ราษฎรก็คงเรียกชื่อเดิม เมืองไชยา เป็นไชยาเก่า ไชยาใหม่ สับสนกันไม่เป็นที่ยุติลงในราชการ จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเมืองที่บ้านดอนใหม่ว่า เมืองสุราษฎร์ธานี เปลี่ยนนามอำเภอพุมเรียง เรียกว่า อำเภอเมืองไชยา เพราะเป็นชื่อเก่า.....”

ในวันเดียวกันนี้เอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนนามแม่น้ำหลวงเป็นแม่น้ำตาปี

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนชื่อเมืองไชยาที่บ้านดอนเป็นสุราษฎร์ธานี ก็เพราะทรงสังเกตเห็นว่า ชาวเมืองนี้เป็นคนดีสุภาพเรียบร้อย และการที่ทรงเปลี่ยนชื่อแม่น้ำหลวงเป็นตาปีนั้น เล่ากันว่า พระองค์ทรงนำแบบมาจากอินเดีย ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหนึ่งตั้งต้นจากขุนเขาหิมาลัย ไหลลงสู่มหาสมุทรอินเดียทางอ่าวแคมเบย์ ชื่อแม่น้ำตาปติ ทางฝั่งซ้ายก่อนที่แม่น้ำตาปติจะออกปากอ่าวนี้ มีเมือง ๆ หนึ่งชื่อเมืองสุราษฎร์ ตั้งอยู่ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระองค์ทรงเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นสุราษฎร์ธานี (สุราษฎร์) จึงทรงเปลี่ยนแม่น้ำหลวงเป็นตาปีด้วย